

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÉ LITERATURY A
LITERÁRNÍ VĚDY

UNIVERSITÉ PARIS-SORBONNE

CIRCE (Centre Interdisciplinaire
de Recherches Centre-Européennes)
UMR EUR'ORBEM (Cultures et
sociétés d'Europe orientale,
balkanique et médiane)

TEZE DISERTAČNÍ PRÁCE

Mgr. LUKÁŠ PROKOP

« *CONSTRUCTIONS INACHEVÉES* »: SMYSL LITERÁRNÍHO FRAGMENTU A
NEDOKONČENOSTI, JEJICH VÝZNAM V KONSTRUKCI *LIDSKÉHO JÁ*.
STENDHAL, DEML, MICHAUX

« *CONSTRUCTIONS INACHEVÉES* »: LE SENS DU FRAGMENT LITTÉRAIRE ET
DE L'INACHEVEMENT, LEUR
SIGNIFICATION DANS LA CONSTRUCTION DU *MOI HUMAIN*.
STENDHAL, DEML, MICHAUX

PRAHA 2014

Vedoucí práce: prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M. A.

Monsieur le professeur Xavier Galmiche

Studijní program: Filologie

Studijní obor: Obecná a srovnávací literatura

Disertační práce „« *Constructions inachevées* » : Smysl literárního fragmentu a nedokončenosti, jejich význam v konstrukci *lidského já*. Stendhal, Deml, Michaux“ se zabývá otázkami, které zasahují ve své hlavní linii lidský život od problematiky viditelnosti až po možnost tuto viditelnost ve světě ovlivňovat psaným textem.

Zasahuje tak širokou oblast otázek od percepce po projekci, od antropologie, přes estetiku k etice. Objevují se zde tendence sebe-stylizační a výrazně projektivní. Základem zůstává zjištění každého člověka, že je viditelný. Tato zkušenost ho vede k tázání se na svou vlastní podobu druhých lidí, ale zároveň i prožívání rozporu mezi svým životem vnitřním, tedy souborem myšlení, pocíťování, volního chování, a tím, co z něj jsou druzí schopni vidět i vnímat. Člověk, který si tento protiklad uvědomuje, zakouší potřebu být poznán takový, jaký je, touží nejen poznat, ale také ukázat svou objevenou přirozenost. Na druhé straně viditelnost znamená i ohroženost, tedy potřebu se skrýt. Viditelná lidská bytost se svým životem mezi lidmi účastní obou těchto mechanismů, sebe-odhalování a sebe-skrývání. Naší snahou pak je odhalit oba tyto postupy a naznačit, kam vedou, jaké jsou jejich výsledky, v jaké konkrétní představy spějí a jak se dále vyvíjejí. A to v omezeném výseku psaného textu dvou evropských literatur, francouzské a české, na třech vybraných autorech: na Stendhalovi, Jakubu Demlovi a Henri Michauxovi.

Tento výběr má naznačit počátek specifického vývoje obou těchto snah, a jejich přímou odvislost od tzv. literárního egotismu. Jde přeci o vědomí své viditelnosti, a proto je třeba zvolit takové autory, jejichž zájem byl v prvé řadě soustředěn na ně samotné, na identitu a já. Proto egotisté. Na počátek jsme umístili Stendhala, který je za zakladatele egotismu literární kritikou a historií považován a u něhož jsou obě tendence, tedy jak sebe-poznání, tak i sebe-projekce velmi přesně zachytitelné. Rozbíhají se totiž ve dvě oblasti odlišitelných žánrů. Na jedné straně se jedná o texty dle Alaina Girarda intimistické, které zahrnují deník, korespondenci a autobiografii, a jsou z okruhu textů poznávacích, na straně druhé pak dílo románové, které v jeho případě má působivost dosažené sebe-projekce. Tento autor je také vhodný pro časovou souvislost se rozmachem romantismu, který přenesl zájem na směrem k prohloubení a upevnění vědomí jedinečného osobního lidského já, které dále reprezentuje nástup dosud neobvyklého zkoumání prožitků a přemýšlení o lidské identitě mimo integrující společenské vazby. Jakub Deml i Henri Michaux znamenají příklady určitých směrů v rámci egotistického literatury, kdy jsou v jazyce se uskutečňující sebe-poznání i sebe-tvorba trvale přítomné.

V každém případě je základem těchto úvah představa o životě člověka jako vztahu mezi jím jako interioritou a okolním světem jako exterioritou. Literární text je pak vnímán

jako výsledek vzájemného vztahu a působení, kdy nemizí ze zřetele ani praktické či dokonce pragmatické funkce textu. Jako velmi vhodný badatelský nástroj se tu ukazují ty metodologické přístupy, se kterými pracovali a které prohloubili kritici ovlivnění fenomenologií v tzv. Ženevské škole. Tedy Jean Starobinski, Georges Poulet a ke škole ne vždy správně řazený Jean-Pierre Richard. Mimo naší pozornost by také neměl zůstat fakt, že všichni tři věnovali Stendhalovi znamenité a dodnes vlivné eseje a knihy.

Je třeba ještě pochopit, že identita a její prožitek, tedy pocíťování totožnosti sebe se sebou má vlastní historii. Literární egotismus přelomu 18. a 19. století se nerodí z ničeho, dějinami evropských literatur prochází zárodky této linie viditelně již od křesťanství. A je později spojován s *Vyznáními* svatého Augustina. Zkoumání vlastní duše tu je vedeno touhou po osobní spáse, která vyžaduje pokání, přiznání a lítost svého hříšného jednání. Augustin se snaží svou duši poznat a objevené pojmenovat. Jeho vliv spatřujeme v prohloubení zájmu o sebe jako jedinečnou bytost a jeho literární zpracování. Augustiniánská tradice pokračuje samozřejmě dál, ale skutečně velký krok v tomto směru už s výrazně laickým zájmem učiní o tisíc let později Michel de Montaigne.

Ten už jako představitel humanistických a renesančních proměn touží postihnout, kým jako člověk jménem Michel de Montaigne opravdu je, postihnout sebe sama, a to nikoli nutně ve své jedinečnosti, ale aby zatím ještě poznal člověka jako takového, v jeho lidském údělu. Zjišťuje, že není schopen v sobě zachytit esenci, něco stálého, jen proměnu, přechod jednoho stavu v jiný, nikoli stav sám. Montaignův pokus je pak ještě významný jako svědectví o přesunu zájmu k jedinci, jako projev jeho postupného osamocování ve společnosti.

K velkému prohloubení pak dochází v období romantismu, a to napříč všemi evropskými literaturami. Velmi výrazně v Anglii, opět ve Francii, kde je zakladatelskou osobností Jean-Jacques Rousseau, anebo velmi systematicky v německé jazykové oblasti, především kolem univerzity v Jeně. Význam identity, lidského já je soustavně promýšlen v tradici transcendentálního idealismu, kde se já stává původcem veškerého bytí a tedy i světa. Nejdůležitější však pro naše analýzy jsou právě z této oblasti vycházející poučení, že k sebe-poznání, které je dějinným smyslem, je třeba práce, lidské aktivity, která působí fakt, že je člověk ve svých výtvorech přítomen, a tak toto sebe-poznání umožňuje a zakládá.

Romantismus však přinesl i mnohé jiné, a to nejen v souvislosti s blízkostí idealistické filosofii, ale i jako životní postoj. Ten postuloval zájem člověka o citový život, v opozici k osvícenství, zájem o temné stránky lidského života, o vášně a silné citové stavy. V každém případě v centru romantického světonázoru byla lidská bytost, unikátní jedinec, který

rozhoduje samostatně a v oblasti tvorby i života si pravidla jednání určuje sám. On sám promýšlí a vyhodnocuje, co je mu přirozené a žádoucí.

Z německé romantiky vyrůstá před koncem 19. století dílo Friedricha Nietzscheho. Ten pak přenáší starší myšlenky do dvacátého století, aktualizuje je, redefinuje pojmy a ovlivňuje myšlení nadcházejícího století, pro naši práci například dílo Demlovo, ale také Michauxovo. Je i pro naši práci velmi důležité, že se ve svých knihách vrací k Montaignovi, kterého dokonce pro sebe staví výše než Schopenhauera. Je tím stvrzen jejich společný zájem o jedince, tak skrze tzv. „mýtus urozeného divocha“ i zájem o pozemskost, o život každodenní a o lidský úděl v jeho fakticitě. Montaignův mýtus „urozeného divocha“ hájil prostou přirozenost „divochů“, jejich schopnost žít v souladu se svými potřebami a také svým životem dokonale souznít s každodenností, aniž by se připravil o svou důstojnost. Na další vývoj působil zájmem o hledání osobní přirozenosti a jednání dle ní. Tehdy se stalo, že význam rozhodujícího okamžiku, kterým byla smrt a který završoval lidský život, byl oslaben s ohledem ke každodennosti. Život se stával Montaignovi bližší ve své pozemské obyčejné skutečnosti, kdy každý okamžik začal hrát svou roli. Montaigne v tomto smyslu upřednostnil zájem o konkrétní postavení člověka oproti promýšlení a obhajování myšlenkových systémů, které například pro Nietzscheho skutečnost člověka vždy nějak zatemňovaly.

Posun ke každodennosti a její zvýznamnění opět u „divochů“ se objevil pak ještě později, a to hlouběji ve 20. století v pracích Clauda Lévi-Strausse zejména v knize *Myšlení přírodních národů*. Zde pak každodennost získala význam v koncepci vlivu tzv. „situačních okolností“, které se staly tím, co reprezentovalo dle Lévi-Straussových slov celé tzv. západní umění právě od dob romantismu po současnost. Šlo o zdůraznění vlivu okolností, které provázely určitý lidský úkon či výtvar v konkrétním okamžiku v čase. Lévi-Strauss pak tvrdí, že od přelomu 18. a 19. století hrálo zobrazení těchto konkrétních a jedinečných okolností okamžiku hlavní roli v tzv. západním evropském umění. Náš zájem pak spočívá ve sledování, jak se s posunem zájmu o sebe, svou jedinečnost prosadil tento vliv oněch situačních okolností. Nemělo by nám totiž uniknout, jak se dílo, jehož ústředním zájmem je poznání i projekce vlastního já, vyrovnává s vlivem těchto situačních okolností. Jak s nimi nakládá, jak je využívá, podřizuje se jim či je integruje právě do podoby literárně poznávané i konstruované identity. Protože právě ony na rovině vztahu interiorita – exteriorita zpodobňují vliv působícího vnějšku, pod jehož vlivem nějaké lidské já žije. Je nutno si také uvědomit, že slovo identita v titulu předkládané práce znamená totožnost, tedy také vztah určitého objektu se sebou samým. Slovo fragmentární pak znamená, že tato totožnost není vždy naplněna, nedochází k ní bezvýhradně. Dochází k jejím modifikacím, a právě tyto modifikace mají svá

východiska a podněcují k následkům. A právě těmito východisky i následky se předkládaná práce chtěla zabývat.

K tomuto výzkumu byli vybráni zmínění tři autoři. Všichni mají společnou právě tu vlastnost, že ve svých literaturách bývají vnímáni jako egoisté či egotisté. Stendhalovo dílo zde má, jak bylo řečeno, zakladatelský význam. Jak uvádí shodně se Starobinským, Pouletem, Richardem, Blinem či Crouzetem a dalšími badateli James Huneker egotistická tradice prochází evropskými literaturami více jak tři století. Hlavním zájmem těchto spisovatelů je soustředění se k poznání sebe sama, vlastní jedinečnosti a přirozenosti. Tato přirozenost, ať už skutečná nebo stylizovaná je konkrétním obsahem lidské touhy. Vzniká tak s tímto konstatováním před námi určité vztahové pole, kde se mísí poznání s tvořením, vzpomínání se sněním, reflexe se stylizací. Jestliže se tyto odlišné mentální úkony kříží, reprezentují však stále dvě existující a odlišná gesta a směry lidského života směrem k minulosti a směrem k budoucnosti.

Stendhal začíná sebe-poznání deníkem. Právě osobní každodenní zápis má poznání umožnit, zároveň ale, a to velmi brzy, naučit svého autora přesně pojmenovat stavy, kterými jeho citový život prochází. Sebe-poznání začne vyžadovat přesné pojmenování, dokonce něco na způsob definic, které musí vystihovat citový stav a rozpoložení, zároveň atmosféru nezničit, udržet ji či dokonce stupňovat. Sklon k podlehnutí vášním, velkou citlivost nikoli na úkor inteligence v sobě Stendhal objevil záhy. Sám o tom svým dílem podává zprávu. Je zřejmé, že v tom spočívala také velká dávka stylizace, jak dokazuje například svéživotopisná kniha o grenobelském dětství *Život Henryho Brularda*.

Objevení vlastní silné citlivosti je fakt, který podnítl její systematický výzkum, během něhož Stendhal odhalil jeho zákonitosti a zmapoval „průběh vášní“. Při zkoumáních stále častěji naráží na charakteristiku, jejíž hlavním prvkem je nespojitost, náhlost, nečekanost citového života. To platí jak pro objevení silného citového stavu, tak i pro jeho zmizení. Autor, jehož výzkum je soustředěn na lidské srdce, jak říká, přijímá tuto nespojitost a fragmentárnost citového života, a opíral-li svou osobnost, její jedinečnost právě o tyto charakteristiky, pak se stává i jeho přirozeností či pravdivostí. Tato podoba pravdy se ihned, a to na několik způsobů, objevuje v díle románovém, fragmentárnost se do nich začlení na různý způsob.

Jednak zůstává v obvyklé podobě nedopsaných děl. Jejich nedokončenost, jak bylo řečeno, není záměrná, navíc ne v tom smyslu, aby svědčila o proklamované nemožnosti dokončovat, jak to promýšleli němečtí romantikové. Jsou nedokončené pro prostou ztrátu nadšení a zápalu, euforie, nikoli pro rozhodnutí práci na textu zkrátka zarazit. To je důvod,

proč je románů, povídek, vzpomínkových či autobiografických textů, které Stendhal započal a nedopsal a které byly nalezeny až v jeho pozůstalosti, tak velké množství. Jsou to například: *Une position social* (1832), *Egotistické vzpomínky* (1832), *Lucien Leuwen* (1834), *Život Henryho Brularda* (1835), *Anecdote italienne* (1835), *Mémoires sur Napoléon* (1836), *Le Rose et le Vert* (1837), *L'Abbesse de Castro* (1838), *Lamiela* (1840), *Privilèges* (1840), *Suora Scolastica*, *Trop de faveur tue*, *Le Chevalier de Saint-Ismier*, *Féder ou le Mari d'argent* (vše 1839), nebo různé kratičké skici jako *Vie de D. Ruggiero*, *Tamira Wanghen*, *Mina de Vanghel*, *Histoire de Mme Tarin*, *Le Conspirateur* a mnoho dalších.

S nadšením a zápalem tak souvisí sama schopnost text psát. Jak shodně uvádějí životopisci, Stendhal propadal tvůrčí „horečce“, musel být stržen nadšením, touž vášní, která tvořila zápal milostného nadšení zakoušeného v okamžiku „božského štěstí“. Odpovědnost takovému rozpoložení zaručovala pravdivost, jak si ji spisovatel představoval. Tím samým pocitem nadšení pak nechával zachvacovat i románové postavy. A to v dvojím hledisku. Jednak ony samotné lze snadno charakterizovat náhlými proměnami nálad, jednání hrdinů i hrdinek Stendhalových románů bývá jim samotným nepochopitelné, neboť i oni „naslouchají svému srdci“. To znamená, že prožitku „božského štěstí“, neopakovatelné intenzivně žité chvíli, bez váhání obětují život a úspěchy, kterých dosáhly. Výrazným příkladem je kterákoli z hlavních románových postav, např. Julien Sorel, Farbrizzio del Dongo, Lamiela nebo vévodkyně Sanseverina, atd. Fragmentárnost se ale stejně tak objevuje v jejich charakteristikách, neboť nebývají představeni v úplnosti, jak už bylo Stendhalovi vytýkáno ještě za života. Různě uplatněnou fragmentaritu je možné zachytit proměnlivým rytmem, střídáním nadšení a útlumu, napětí a jeho ochabnutí. Úplnost, která by měla blízko k racionalitě a v morálním stanovisku podle svého autora k vypočítavosti a kalkulaci, je vystřídána nečekaností, která charakterizuje „logiku srdce“, jak ji obhajuje Stendhal.

To je jeden okruh naší problematiky, kterým je poznání sebe sama a objev vlastní zlomkovitosti, náhlosti, zkrátka fragmentarity sebevědomí, nepoznávání se, překvapení, kým v určité chvíli jsem, zkrátka zkušenosti založené v citovém životě.

Druhým okruhem, který je příbuzný, je snaha ovlivnit skutečnost psaným textem, dokonce vytvořit psaným slovem sebe sama jako nějak pozměněného i přirozeného člověka. Tato tendence opět vnáší do hry význam jazyka, který byl ve fázi sebe-analytické nástrojem poznání, nyní se stal prostředkem tvorby a vlivu konkrétního člověka na skutečnost. Tento vliv se pak projevil na různých úrovních.

Stendhal toužil dosáhnout společenského úspěchu a zaujmout. Psaný deník mu původně sloužil jako cvičiště k jeho dosažení. Chtěl se naučit strhnout i nadchnout v pravý

okamžik, dokonale rezonovat s potřebou chvíle, s ohledem k „situačním okolnostem“, k jejichž proměně došlo během salónní konverzace, či v rozhovoru s milenkou. I když to zní poněkud prostě, takové bylo skutečně původní Stendhalovo rozhodnutí psát, jak prozrazuje sám a jak dokládají například Jean Starobinski, Georges Poulet a další. Stendhal tedy důsledně považoval psaní za praktickou věc poznání, později vlastního stržení a okouzlení, zpočátku osobního úspěchu na společenském žebříčku. Dědictví, které zanechal pro další generace je tedy toto: smysl uměleckého díla je v jeho působení, stržení, vytvoření nadšení a zápalu v určitém okamžiku, vzhledem k němuž vzniká a také ho vyvolává. Klíč k němu spočívá také v poznání rytmu, který je výsledkem měnícího se napětí. I od toho se odvíjejí Stendhalovy touhy po přesném vystižení duševních hnutí konkrétního okamžiku, a je si vědom všech rizik, které nevhodné užití naopak může vyvolat.

Tuto spojitost mezi životem a dílem žádný ze stendhalovských badatelů nepopírá. Nejpozoruhodněji však o jednom jejím projevu uvažuje Jean Starobinski ve svém eseji o autorově zálibě v pseudonymu. Právě na pseudonymu totiž lze pochopit syntézu specifického užívání jazyka a tedy pojmenování v konkrétní situaci a působení na vlastní identitu. Pojmenování vytváří v situaci – pro druhého – konkrétního člověka, kterého jméno evokuje, a pro svého uživatele podněcuje euforii nebo probuzení imaginace, ale také konkrétní postižení jedinečného rozpoložení pojmenovává. Právě konkrétní sebe-pojmenování umožňuje metamorfózu, nadšení plynoucí z počínající proměny člověka Henriho Beyla.

Z celého souboru Stendhalova díla lze pro následující století zahlédnout směr, kterým se řada autorů vydá, v tomto: moderní člověk počátku 19. století odvozuje svou zkušenost už výhradně ze svých vlastních prožitků, své osobní jedinečnosti. Opírá představu o sobě nikoli v tom, čím se druhým podobá, ale čím se od nich liší. Čím více se poznává, tím více si uvědomuje, jak je pro něj příznačná nestabilita citového, morálního i volního života, hluboce ovlivňovaná „situačními okolnostmi“, konkrétními podmínkami, v nichž se nachází či nacházel.

Mezi dílem Stendhalovým a Demlovým lze nalézt knihy dalších egotistů. Například podle Jamese Hunekera dílo Nietzscheho nebo Baudelairovo či Barrèsovo. Především Nietzsche pak může vzhledem ke svému obdivu ke Stendhalovi a zároveň svou oblíbeností ve 20. století, a tak i svým vlivem, fungovat jako spojovací můstek k dílu Demlovu.

Jakub Deml si vedl podobně jako Stendhal. Základem jeho díla je také sebe-poznání, ryze osobní zkušenost, která se stává kritériem pravdivosti. Veškeré formální i obsahové zvláštnosti, které dílo ponese, vyplývají z „přirozenosti“ svého původce. To je opět romantické východisko. Tvůrce díla se stává garantem jak jeho zvláštnosti, tak také

pravdivosti a autenticity. Deml se tedy od počátku pouští do důkladného sebe-poznání. Toto první labyrintické období zachycují texty *Hrad smrti* (1912) a *Tanec smrti* (1914), ale také například *Rosnička* (1912) či *Domů* (1913) nebo *Pro budoucí poutníky a poutnice* (1913). Už zde jsou určitá specifika. Autor totiž spojuje sebe-poznání s poznáním rodu, svých zemřelých předků. Jejich přítomnost spatřuje v krajině, v přírodě svého rodiště – skrze vykonanou práci. V krajině je tak čitelný určitý „systém“, který je totožný s přirozeností těch, kteří v určitém kraji žijí a žili. Od počátku je tedy, lze-li to tak říci, jeho jedinečnost založena mnohem širěji. Ovšem i tento základ je určitá stylizace a volba. Vzpomeňme jen na Stendhala, na snahu nalézt své kořeny ve Španělsku, tedy co možná nejdál od skutečného rodiště. Demlovo sebe-poznání se skutečně dotýká poznání země a její půdy, minerálů, podzemních labyrintů, jak to čteme v *Hradu smrti*. Poznání systému krajiny pak do té míry vstupuje do psaných textů, že je autor charakterizuje v duchu opět romantické vegetativní estetiky jako plody, které vyrostly v rodném kraji.

Stále silněji se dílo při svém vzniku nechává ovlivňovat místními a časovými okolnostmi, které panují. Deml častěji hovoří o jejich významu a vlivu na vznik textu, a to do té míry, že pozdější pochopení stavu situace považuje za nutný základ úspěchu, kterým je zájem čtenářů o jeho literární dílo. Stejně tak jako stále nové začínání je dle něj charakteristikou práce a života básníka. Tento zájem, provázející Demla především ve dvacátých letech, lze nalézt v knihách tak odlišných jako *Sokolská čítanka* nebo *Mohyla*, a to přítomností postav obchodníků, lidí dokonale rozumějících potřebám a náladám svých současníků. Taková je postava Jindřicha Fügnera, „apoštolského svatého obchodníka“, či Demlova otce Jakuba, nesmírně činorodého, rozumějícího a pečujícího muže.

Demlovo dílo je od počátku úzce autobiografické, hlavním hrdinou jeho knih je Jakub Deml sám. Tento typ autobiografického diskurzu není ve své době nijak ojedinělý, podobnou cestou se vydává Proust, Rozanov, Gide a další. Pro nás je důležité, že tyto svévivotopisné prvky začíná Deml upravovat a doplňovat v duchu jistého záměru, s určitým ohledem ke skutečnosti mimoliterární. Toto spojení autobiografie a konkrétního plánu pak vytváří svéráznou psanou identitu svého autora. Ta, už výrazně stylizovaná a konstruovaná, vychází dále z poznání rodného kraje, vzniká za účelem stát se později příběhem, jenž bude celý národ sdílet. Právě tuto novou identitu vytvářejí knihy tzv. šlépějové: 26 svazků *Šlépějí* (1917 – 1941) triptych *Mohyla, Hlas mluví k Slovu a Tepna* (1926), texty *Domů* (1913), *Rosnička* (1912), *Pro budoucí poutníky a poutnice* (1913) a *Cesta k Jihu* (1935), *Jugo* (1936).

Uvedené texty charakterizuje snaha stále silněji začleňovat a zvýznamňovat „situační okolnosti“ každodennosti, které vznik díla provázejí. Zpětně pak přinášejí představu užitečnosti literárního díla v konkrétních podmínkách a jeho společenský význam.

Realizace Demlova projektu vytvoření vlastního já psaným textem pak má tyto uvedené rysy. Ty jsou pochopitelné v souvislosti s pojmem „věčné všudypřítomnosti“, neboli touhy po dokonalé znalosti společenské situace, v níž se nachází národ. Všudypřítomnost, která je synonymem blízkosti, a tak také dokonalé znalosti rozpoložení a potřeb národa, vzniká psaným dílem – korespondencí. Demlovo já, které bylo zpočátku založeno dle systému rodného kraje, se pod stálým přímým vlivem předků rozšiřuje a aktualizuje. Rozšiřováním a aktualizací rozumějme začleňování dalších lidí a konkrétních společenských nálad do díla.

A právě za pozornost stojí, jakým způsobem Deml ujišťuje o přítomnosti druhého člověka, o jeho vlivu na vznikající identitu. Je-li druhý člověk krajní jinakostí, jak upozorňuje Lévinas, je také hlavním představitelem a jistým zosobněním „situačních okolností“. Pochopíme-li tento postup začleňování druhého člověka, vlastně trvalého rušení a rozrušování Demlovy práce, který vede k fragmentaritě textu i konkrétní podoby identity, jak uvádí v *Cestě k Jihu*, pochopíme i smysl a význam této sebe-konstrukce ve šlépějových textech.

Cesta k Jihu, její fragmentární forma, ale i samotná tematizace fragmentarity a jejího významu, sehrává roli metapoetického textu pro celou tuto oblast Demlova díla. O tom, že fragment je fakticky výsledkem Demlova začlenění do společnosti, vlivu druhého člověka a ohledu k situačním okolnostem, tedy problematika praxe, ještě uvažuje v následujících svazcích *Šlépějí*. Vysvětluje, že fragmentarita jeho textů není chtěná, ale je výsledkem nedostatku peněz. Jak ale také víme, nedostatek peněz znamená nedostatek účasti druhých lidí na započatém podniku. Literární fragment se rodí jako výsledek účasti či neúčasti druhých lidí, jejich nezájem o Demlovy knihy. Avšak i sám fragment není vždy výsledkem jen neúčasti, ale právě tak i zasahování, vstupu hlasu druhého člověka do textu. Ostatně tak to Deml představuje právě v *Cestě k Jihu*.

Dosažený výsledek, tedy šlépějový text, pak pozoruhodně směřuje přímo do centra básnické tradice. Neboť vzniklý textový fragment je analogicky tvořen jako zpěv, ptačí zpěv, a to nejen pro své kvality rytmické, ale také obsahové. Střídání motivů, tematické přeskoky, zaměření pohledu do nitra či ven, změna rytmu, to vše je dle Demla a Leopardiho, jehož *Chválu ptáků* autor *Cesty k Jihu* cituje, typické také pro ptačí let, kdy letící tvor mění výšku a níž, svůj vnitřní život ihned projevuje pohybem a zpěvem, a nadto jeho zpěv je smích. Právě k takové charakteristice spěje i Demlova snaha, jeho fragmentární šlépějové dílo chce být zpěvem. A je-li dílo zpěvem, je také původním jazykem prvních lidí, jak tvrdí Jean-Jacques

Rousseau v *Eseji o původu jazyků*. A tak se zpětně, přes svou neklasickou a novátorskou formu, včleňuje do dějin lidské kultury a dokonce přímo k jejím počátkům.

Deml tedy podobně jako před ním Stendhal zakládá svou tvorbu na sebe-poznání a pokračuje k sebe-tvorbě. Ale i on usiluje svým dílem, jehož součástí je „splněný sen“ o podobě své identity, působit na skutečnost a dosáhnout určité přesně specifikované reakce u svého okolí. Tou reakcí má být „trvalý požár“ srdcí, napětí a vzmach národa. A právě jako Stendhal na jeho dílo mají prvořadý vliv „situační okolnosti“ a žitá každodennost, které jsou do něj přímo integrovány.

Demlova fragmentární identita, u Stendhala odvozená od zjištěné a prožívané podoby citového života, který podle francouzského romantika takový přirozeně je, nachází svůj základ jednoznačně ve vlivu a účasti na jejím vzniku druhého člověka. Demlova identita je i není zlomkem, a to skutečně pod vlivem druhého. Je to druhý, kdo boří jednotu, ale také ten, kdo ji znovu utváří.

Nesmíme také zapomínat, že Deml tvrdí, že je schopen se poznat pouze „v zrcadle lásky Vaší“, neboli odhalit, kým je, teprve v psaných textech, u nichž snad ani není rozhodující, co říkají, ale že jsou, že existují, a to právě v tom smyslu, jak je postupně nadřazováno nadšení, neboli „požár srdcí“, napětí či entuziastický zápal nějaké jiné „objektivní“, neboli neosobní pravdivosti. Demlovu identitu je tedy nutno považovat za psanou, za na písmu přímo závislou. A jakou přesnou či úplnou nebo zlomkovou podobu tato identita má, to už je pak otázka možností integrace druhého jako krajně odlišného. Neboť jinakost v situaci, extrémní náhodnost okolí a situací je u Demla vždy personifikována druhým. Ale nejen to, slovo je nutné pro nadlehčení, i pro uchování, má-li člověk být uchován i nadlehčen, neřku-li spasen, musí být psaný. Jeho život musí být druhými psán. To jsou pak mnohé jiné zdroje Demlovy umělecké práce, které předložená disertace také pojednává.

Ten, kdo učiní své já svým výhradním zájmem, bude později Henri Michaux. Jako další spojovací můstek, tentokrát mezi Demlem a Michauxem můžeme spatřovat dílo Ernesta Hello, které James Huneker řadí mezi díla literárního egotismu. Jeho spisy Deml znal už od dob, kdy spolupracoval s Josefem Florianem, který Hella překládal ve Studiu, úryvky z Hella pak najdeme ve *Šlépějích*. A stejně jako Stendhal i Deml postupuje i Michaux. Jeho cesta k fragmentárnímu textu, k maximě, glose, či textům objevujícím se v díle pouze v kontextu „vlastní potřeby“ plyne z velmi časně promyšleného smyslu tvorby. Dokonce je i problematické mluvit u Michauxa o textech uměleckých, protože jeho přístup k vlastním textům je odlišný od pojetí umění jako hodnoty o sobě, a to především vznikající v opozici k praktičnosti či užitečnosti díla v životě. Je zajímavé porovnat, jak charakterizuje umění

třeba Henri Bergson, neboť jeho představa o trvalé proměnlivosti je Michauxovi blízká. Bergson tvrdí, že umění vzniká teprve v okamžiku, kdy odhlédneme od praxe, od praktického pohledu na skutečnost, který rozděluje a počítá a znemožňuje poznání trvání, neboli neustálé proměnlivosti v čase. Michaux naopak mnohokrát zdůrazňuje, že jeho dílo vzniká pro potřeby dne. Vzniká jako reakce a obrana a spadá do oblasti činnosti. Tu právě Bergson označuje za příčinu neschopnosti správně vidět, a to tak, jak jsou schopni vidět právě umělci.

Michaux je, také podle charakteristik editora jeho sebraného díla Raymonda Belloura autorem, který se okamžitě zaměřil na průzkum svého já. A to jako na to, co je zřejmé a blízké, ale pro Michauxa hned problematické. V každém případě je to, stejně jako Stendhal i Deml, autor vztahu, a to světa a lidského já, lidské identity v konkrétních podmínkách.

Prvním výsledkem sebe-pozorování je odhalení vlastní slabosti. Michaux se identifikuje se smolařem, člověkem pro svou odlišnost vyloučeným ze společnosti i nápadného ve světě jako celku. I zvířata či hmyz se k němu obracejí jako ke slabšímu, deptají ho či nějak omezují. Michaux vidí a prožívá svou zranitelnost a ohroženost, nedokonalost světa, a to do té míry, že George Poulet označuje svět reflektovaný Michauxovým dílem jako stvoření „chybné“.

Samotná slabost prochází určitým vývojem. Z oblasti vztahu člověka a světa postupně proniká do vztahu člověka s jeho vlastním tělem. Dochází tak k prohlubování prožitku cizoty vědomí a těla. Tento pocit, který byl prvně svěřen v cestopisu *Ekvádor* (1929), se rozvíjí ve sbírkách *Mé državy* (1929) a *Noc v pohybu* (1935).

Dojem trvalé proměnlivosti světa i vlastní bytosti je doprovázen pocitem odcizení také sobě samému. A zde se opět vrací představa slabého člověka, protože proměnlivost je také výsledkem krajní přizpůsobivosti se nátlaku světa.

Michaux postupně chápe, že přijetí proměnlivosti neznamena přiblížení se smrtelnosti, právě naopak. Avšak nic zde neprobíhá bez utrpení, proto i přijetí proměnlivosti jej přináší. Neexistuje žádné definitivní řešení, chce-li člověk na sobě a svém životě „učinit objevy“. Neboť právě jako Stendhal i Michaux je doslova posedlý poznáním vlastní situace. Vybírá si sebe, protože vlastní tělo je mu prvním zdrojem zkušenosti a nejbližším nástrojem v každém dalším poznání.

Prožívá-li Michaux svou proměnlivost a nestálost jako trauma, nachází, a to jako svou přirozenou a do jisté míry i ochrannou vlastnost, sklon k hněvu. Záchvat hněvu mu umožňuje sjednotit se právě pod vlivem silné emoce, navíc také, jak upozorňuje Maurice Blanchot, v určitém okamžiku se bezprostředně vztáhnout ke světu. Hněv, který byl od počátku potřebou, se stává prostředkem jedinečné bezprostřednosti i vlivu na skutečnost.

Michauxův přístup se začíná proměňovat ještě pod jinými vlivy. Jejimi podněcovateli jsou zkušenosti z cest po Asii, především po Číně a Indii, ale i po Jižní Americe.

Než tyto cesty podnikl, usiloval čelit pocitům vlastní neúplnosti sepsáním velkého románu. Ten ještě v duchu evropské tradice měl být velkou studií i prostředkem sjednocení lidského života. Rozhodnutí se nepodařilo dovést ke konci. A byly to právě objevy v prostředí neevropských kultur, které vybudily k odlišnému přístupu. Onomu praktickému, magickému přístupu ke slovu, tedy jeho konkrétního a „působícího“ užití, které změnilo jeho původní estetické názory.

Řada textů pak byla napsána pro okamžitou potřebu, s významem pomoci v určité situaci, „pro své zdraví“, jak uvádí v Doslovu k *Mým državám*, ale stejně například v textech sebraných ve sbírce esejů ze třicátých až padesátých let *Průchody* (1950). Michaux tedy jako oba dva zmínění autoři tvoří podle konkrétních okolností a pro situaci mimoliterární. Je-li jeho já fragmentární, pak není možné říci, že k tomu stavu Michaux dochází úvahou, ale je to stav prožitý, stav pocházející ze zkušenosti.

Analýzou Stendhalových, Demlových a Michauxových knih jsme dospěli k odhalení určité tradice egotismu v evropské literatuře a k jeho proměně během dvou století. Naši první otázkou bylo, co vědomí vlastní viditelnosti v člověku podněcuje. Řekli jsme, že působilo dvojí pociť, a to pociť zranitelnosti i nepravdivosti a nepřirozenosti, které lidská bytost pociťovala jako rozpor vnitřního života a toho, jak se jevila sobě i druhým lidem. Výsledkem této zkušenosti byla touha po sebe-poznání (nalezení přirozenosti) i sebe-vytvoření v řeči (převlek, maska), v našem případě po vytvoření identity v psaném slově, v literárním textu. Postupně se ukázalo, že tento její typ, podněcovaný vědomím o stále nové viditelnosti ve světě, znamenal ohled k situaci, kdy se člověk znovu vnímal jako viditelný, tedy stále nově.

Práce se pak snažila ukázat a analyzovat tento vztah mezi člověkem a světem jako vztah časový. Zvolená díla ohled k času jako trvale se měnící skutečnosti, ať už sebe sama či světa, odpovídala jedinečnou integrací této veličiny přímo do textu, což způsobilo jeho formální fragmentárnost. Každou proměnu, ať se týkala okolností či rozpoložení člověka, fragment zachytil, byl totiž ochoten uchovat zlom, který změnu provázel.

Dále také platí, že byla-li výchozí idea věcí viditelnosti a tvorba skrytím či odhalením, naplňovalo dílo od počátku určitou praktickou funkci. Tato funkce měla také svůj vývoj a různé projevy. I ty jsme v předložené práci sledovali.

Nakonec z těchto úzce konkrétních závěrů učiněných nad texty egotistické literatury lze odvodit princip mnohem širší, a to je od romantismu se rozvíjející pozornost ke každodennosti, opuštění estetiky uměleckého díla jako výtvaru spočívajícího dokonale mimo

čas. Umělecké dílo se u všech tří stává prostředkem působení na skutečnost, výtvořem, kterým lze poznávat i tvořit, a to dokonce sebe samého. Je to určitá představa o nadvládě slova nad skutečností, která zapojuje také představu o vlivu imaginace i magie. A výkladu literatury jako praktického a užitečného nástroje, nikoli skutečnosti stojící zcela mimo vliv a veškerou působnost jinou než estetickou.

V umění od této doby došlo k posunu zájmu směrem ke konkrétnímu okamžiku. Pro identitu, pro lidské já nezbyla jiná opora pro sebe-konstrukci než určitý a konkrétní okamžik se škálou svých specifík. Situovanost do určité vždy konkrétní chvíle, jak už ji pojmenoval Montaigne, nakonec také znamenala rozložení identity, zachycení nikoli čehokoli pevného, jen její ustavičné proměny. Právě to už předznamenává Montaigne svým zájmem o sebe, ale z druhé strany mýtem o urozeném divochovi – o člověku každodenních potřeb –, mýtem, který se vine modernou.

BIBLIOGRAFIE

BELETRIE

- AUGUSTINUS, Aurelius: *Vyznání*, Praha, Kalich 2006.
- Bible*, Překlad pro 21. století, Praha, Biblion 2009.
- COOK, James: *Cesta kolem světa*, Praha, Panorama 1978.
- DEML, Jakub: *Cesta k Jihu*, Tasov, Jakub Deml 1935.
- DEML, Jakub: *Číslo jednací: láska: vzájemná korespondence Jakuba Demla a Františka Bílka*, Praha, Dauphin 2012.
- DEML, Jakub: *Čtvrtý svazek Šlépějí*, Šternberk na Moravě, Jakub Deml 1919.
- DEML, Jakub: *Domů*, Praha, Jakub Deml 1913.
- DEML, Jakub: *Hlas mluví k Slovu*, Brno, Vetus Via 1999.
- DEML, Jakub: *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, Olomouc, Votobia 1994.
- DEML, Jakub: *Miriam – Moji přátelé*, Praha, Odeon 1990.
- DEML, Jakub: *Mohyla*, Praha, Vyšehrad 1941.
- DEML, Jakub: *Pozdrav Tasova*, Brno, Host 2013.
- DEML, Jakub: *Pro budoucí poutníky a poutnice*, Olomouc, Votobia 1993.
- DEML, Jakub: *Proč bychom se netěšili* (Šlépěje XXIV), Tasov, Marie Rosa Junová 1939.
- DEML, Jakub: *Rosnička*, Nový Jičín, Jakub Deml 1912.
- DEML, Jakub: *Sestrám*, Tasov, Pavla Kytlicová 1924.
- DEML, Jakub: *Sokolská čítanka*, Tasov, Pavla Kytlicová 1923.
- DEML, Jakub: *Šlépěje I – III*, Brno, Vetus Via 1998.
- DEML, Jakub: *Šestý svazek Šlépějí*, Tasov, Jakub Deml 1919.
- DEML, Jakub: *Šlépěje. Svazek sedmý*, Bělá pod Bezdězem, Jakub Deml a Pavla Kytlicová 1920.
- DEML, Jakub: *Šlépěje VIII*, Tasov, Jakub Deml a Pavla Kytlicová 1921.
- DEML, Jakub: *Šlépěje IX*, Tasov, Pavla Kytlicová 1925.
- DEML, Jakub: *Šlépěje X*, Tasov, Pavla Kytlicová 1928.
- DEML, Jakub: *Šlépěje XI*, Tasov, Pavla Kytlicová 1928.
- DEML, Jakub: *Šlépěje XII*, Tasov, Pavla Kytlicová 1929.
- DEML, Jakub: *Šlépěje XIII*, Tasov, Pavla Kytlicová 1930.
- DEML, Jakub: *Šlépěje XIV*, Tasov, Pavla Kytlicová 1930.
- DEML, Jakub: *Šlépěje XV*, Tasov, Pavla Kytlicová 1930.

- DEML, Jakub: *Šlápěje XVI*, Tasov, Pavla Kytlicová 1931.
- DEML, Jakub: *Šlápěje svazek XVII*, Tasov, Pavla Kytlicová 1931.
- DEML, Jakub: *Šlápěje. Svazek XVIII*, Tasov, Pavla Kytlicová 1931.
- DEML, Jakub: *Šlápěje XXVI*, Tasov, Rosa Junová 1941.
- DEML, Jakub: *Tepna*, Brno, Vetus Via 2000.
- DEML, Jakub: *Umění*, Tasov, Jakub Deml 1937.
- GOETHE, Johann Wolfgang: *Italská cesta*, Praha, Odeon 1982.
- LEOPARDI, Giacomo: Chvála ptáků, *Morální dílka*, Kutná Hora, Tichá Byzanc 2003,
str. 179 – 186.
- MICHAUX, Henri: *Barbar v Asii*, Kutná Hora, Tichá Byzanc 2010.
- MICHAUX, Henri: *Œuvres complètes I*, Paris, Gallimard 1998.
- MICHAUX, Henri: *Œuvres complètes II*, Paris, Gallimard 2001.
- MICHAUX, Henri: *Prostor uvnitř*, Praha, Mladá fronta 2000.
- STENDHAL: *Correspondance I 1800–1821* Paris, Gallimard 1962.
- STENDHAL: *Correspondance II 1821–1835*, Paris, Gallimard 1967.
- STENDHAL: *Correspondance III 1835–1842*, Paris, Gallimard 1968.
- STENDHAL: *Červený a černý*, Praha, Mladá fronta 1966.
- STENDHAL: *Deník*, Praha, Odeon 1986.
- STENDHAL: *Egotistické vzpomínky*, Praha, SNKLHU 1960.
- STENDHAL: *Energické múzy*, Praha, Odeon 1970.
- STENDHAL: *Journal 1801–1817, Œuvres intimes I*, Paris, Gallimard 1981.
- STENDHAL: *Journal 1818–1842, Souvenirs d'égotisme, Vie de Henry Brulard,*
Œuvres intimes II, Paris, Gallimard 1982.
- STENDHAL: *Lamiela*, Praha, SNKLHU 1961.
- STENDHAL: *Œuvres romanesques complètes II*, Paris, Gallimard 2007.
- STENDHAL: *O lásce*, Praha, Odeon 1983.
- STENDHAL: *Romans et Nouvelles I*, Paris, Gallimard 1952.
- STENDHAL: *Romans et Nouvelles II*, Paris, Gallimard 1952.
- STENDHAL: *Řím, Neapol a Florencie*, Praha, SNKLHU 1964.
- STENDHAL: *Věznice parmská*, Praha, Mladá fronta 1973.
- STENDHAL: *Život Henryho Brularda*, Praha, SNKLHU 1960, str. 12.

ODBORNÁ LITERATURA

- ABRAMS, Meyer Howard: Německé teorie vegetativního génia, *Zrcadlo a lampa*, Triáda, Praha 2001, str. 213–225.
- ADORNO, Theodor W.: *Minima Moralia*, Praha, Academia 2009.
- ALBALAT, Antoine : *Comment il ne faut pas écrire*, Paris, Plon 1921.
- ARIÈS, Philippe: *Essais sur l'histoire de la mort en Occident, du Moyen Age à nos jours*, Paris, Seuil 1975.
- ARMSTRONG: Augustin: Člověk, duše a tělo, in *Filosofie pozdní antiky*, Praha, Oikúmené 2002.
- BACHELARD, Gaston: *La Terre et la Rêverie du Repos*, Paris, José Corti 1946.
- BACHELARD, Gaston: *Poetika prostoru*, Praha, Malvern 2009.
- BARTHES, Roland: *Essais critiques*, Paris, Seuil, 1964.
- BARTHES, Roland *Fragmenty milostného diskurzu*, Červený Kostelec, Pavel Mervart 2007.
- BELLOUR, Raymond: *Henri Michaux*, Paris, Gallimard 1986.
- BERGSON, Henri: *Myšlení a pohyb*, Praha, Mladá fronta 2003.
- BERGSON, Henri: *Dva zdroje morálky a náboženství*, Praha, Vyšehrad 2007.
- BINAR, Vladimír: *Čin a slovo*, Praha, Triáda 2012.
- BINAR, Vladimír: Svět básníka Jakuba Deml, *Miriam – Moji přátelé*, Praha, Odeon 1990, str. 201 – 223.
- BINSWANGER, Ludwig: *Sen a existence*, in VOJVODÍK, Josef; HRDLIČKA, Josef (eds.): *Osoba a existence*, Brno, Host 2009, str. 13–39.
- BLANCHOT, Maurice: *Henri Michaux ou le refus de l'enfermement*, Tours, Farrago 1999.
- BLIN, Georges: *Stendhal et les problèmes de la personnalité*, Paris, José Corti 1958.
- BRÉCHON, Robert: *Henri Michaux, La poésie comme destin*, Paris, aden 2005.
- COLLOT, Michel: Jean Starobinski et la critique thématique, in *Starobinski en mouvement*, Champ Vallon, Seyssel 2001, str. 51–58.
- CROUZET, Michel: *Stendhal en tout genre*, Paris, Champion 2004.
- CROUZET, Michel: *Stendhal ou Monsieur moi-même*, Paris, Champion 1990.
- ČERVENKA, Miroslav: *Fikční světy lyriky*, Praha, Český spisovatel 2003.
- DEL LITTO, V.: Préface, in Stendhal : *Œuvres intimes I*, Paris, Gallimard 1981.
- DELEUZE, Gilles; PARNET, Claire: *Dialogues*, Paris, Flammarion 1996.
- Dictionnaire des philosophes*, Paris, PUF 1984.
- ERENBURG, Ilja: *Francouzské sešity*, Praha, Československý spisovatel 1959.

- FAGUET, Émile: *Politiques et moralistes du dix-neuvième siècle: Stendhal, Tocqueville, Proudhon, Sainte-Beuve, H. Taine, E. Renan*, Paris, Boivin 1899.
- FEUERBACH, Ludwig: *Zásady filosofie budoucnosti a jiné filosofické práce*, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1959.
- FOUCAULT, Michel: *Co je autor?, Diskurs, autor, genealogie*, Praha, Svoboda 1994, str. 41–73.
- FUKUYAMA, Francis: *Konec dějin a poslední člověka*, Praha, Rybka 2002.
- GALMICHE, Xavier: *Chci žvatlat, A2, č. 34*, Praha 2008, str. 7.
- GIRARD, Alain: *Le journal intime et la notion de personne*, Paris, Université de Paris, Faculté des Lettres et Sciences Humaines 1963.
- HRBATA, Zdeněk; PROCHÁZKA, Martin: *Romantismus a romantismy*, Praha, Academia 2005.
- HUNEKER, James: *Egoists, A Book of Supermen*, New York, Charles Scribner's Sons 1909.
- CHALUPECKÝ, Jindřich: *Expresionisté*, Praha, Torst 1992.
- JABÈS, Edmont : *Le Parcours*, Paris, Gallimard 1985.
- JACKSON, John E.: *La question du sujet, Un aspect de la modernité poétique européenne*, Neuchâtel, Edition de la Baconnière 1978.
- JAMEK, Václav: *Být po Kafkovi prorokem*, in Michaux, Henri: *Prostor uvnitř*, Praha, Mladá fronta 2000, str. 203–223.
- KOUBA, Petr: *Fenomén duševní poruchy*, Praha, Oikúmené 2006.
- KRÁL, Oldřich: *Čínská filosofie, Pohled z dějin*, Lásenice, Maxima 2005.
- KRÁL, Oldřich: *Mistr Sun v Čechách, Mistr Sun O válečném umění*, Praha, Dokořán 2008, str. 4–15.
- KRATOCHVÍL, Zdeněk: *Délský potápěč k Hérakleitově řeči*, Praha, Herrmann & synové 2006.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *La Pensée sauvage*, Paris, Plon 1990.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *Věda konkrétního, Myšlení přírodních národů*, Praha, Československý spisovatel 1971, str 13–59.
- LÉVINAS, Emmanuel: *Být pro druhého, dva rozhovory*, Praha, Zvon 1997.
- LÉVINAS, Emmanuel: *Čas a jiné*, Praha, Dauphin 1997.
- MACHOVEC, Milan: *Svatý Augustin*, Praha, Orbis 1967.
- MARTIN, Jean-Pierre: *Henri Michaux*, Paris, Gallimard 2003.
- MARX, Karl: *Ekonomicko-filosofické rukopisy*, Praha, Státní nakladatelství politické

literatury 1961.

- MERLEAU-PONTY, Maurice: *Viditelné a neviditelné*, Praha, Oikoymenth 2004.
- MESCHONNIC, Henri: Le rythme et le poème chez Henri Michaux, *La rime et la vie*, Paris, Gallimard 2006, str. 371–405.
- MINKOWSKI, Eugène: *Vstříc kosmologii*, Praha, Malvern 2011.
- MONTAIGNE, Michel de: *Eseje*, ERM, Praha 1995.
- MUCCHIELLI, Alex: *L'identité*, Paris, PUF 1999.
- NIETZSCHE, Friedrich: *Menschliches, Allzumenschliches I und II, Sämtliche Werke*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag 1998.
- NIETZSCHE, Friedrich: *Mimo dobro a zlo*, Praha, Aurora 1996.
- NIETZSCHE, Friedrich: *Nečasové úvahy*, Praha, Oikúmené 2005.
- NIETZSCHE, Friedrich: *Tak pravil Zarathustra*, Praha, Odeon 1968.
- NOVÁK, Arne: Veršem i prosou, Jakub Deml Cesta k Jihu, in *Lidové noviny*, 23. března 1936, *Ve stínu lípy* (Šlápěje XXI), Tasov, Jakub Deml 1936.
- NOVOTNÝ, Karel; FRIDMANOVÁ, Milena (eds.): *Výzkumy subjektivity, Od Husserla k Foucaultovi*, Červený Kostelec, Pavel Mervart 2008.
- PATOČKA, Jan: *Kacířské eseje o filosofii dějin*, Praha, Oikúmené 2007.
- POSPÍŠIL, C. V.: *Dar Otce a Syna (Základy systematické pneumatologie)*, Olomouc, Matice cyrilometodějská 2003.
- POULET, Georges: Amiel, *Entre moi et moi, Essais critiques sur la conscience de soi*, Paris, José Corti 1977, str. 41–93.
- POULET, Georges: *Entre moi et moi, Essais critiques sur la conscience de soi*, Paris, José Corti 1977.
- POULET, Georges: Henri Michaux et les supplices des faibles, in BELLOUR, Raymond (ed.): *Cahier de l'Herne*, Henri Michaux, Herne, Paris 1966, str. 214–223.
- POULET, Georges: *Métamorphoses du cercle*, Paris, Plon 1961.
- POULET, Georges: Stendhal, *Etudes sur le temps humain* 4, Paris, Plon 1964, str. 227–252.
- POULET, Georges: Starobinski, *La conscience critique*, Paris, José Corti 1971, str. 233–259.
- POULET, Georges: Raymond, *La pensée indéterminée, De Bergson à nos jours*, Paris, PUF 1990, str. 148–162.
- POULET, Georges: Starobinski, *La pensée indéterminée, De Bergson à nos jours*, Paris, PUF 1990, str. 163–172.
- PROCHÁZKA, Martin: *Romantismus a osobnost*, Praha, Univerzita Karlova 1996.
- RAYMOND, Marcel: *Jean-Jacques Rousseau – La quête de soi*, Paris, José Corti 1962.

- RICHARD, Jean-Pierre: *Littérature et sensation, Stendhal et Flaubert*, Paris, Seuil 1954.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques: *L'origine des langues*, Paris, Flammarion, GF 1983.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques: *Esej o původu jazyků*, Praha, Prostor 2011.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques: *Dumky samotářského chodce*, Praha, SNKLU 1962.
- SIBONY, Daniel: *Les sens du rire et de l'humour*, Paris, Odile Jacob 2010.
- SOBOTKA, Milan: *Člověk, práce a sebevědomí*, Praha, Svoboda 1969.
- SOBOTKA, Milan: *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*, Praha, FúAVČR 1993.
- STAROBINSKI, Jean: *Charité, Largesse*, Paris, Gallimard 2007, str. 63–104.
- STAROBINSKI, Jean: *Jean-Jacques Rousseau: La transparence et l'obstacle*, Paris, Gallimard 1971.
- STAROBINSKI, Jean : *Montaigne en mouvement*, Paris, Gallimard 2006.
- STAROBINSKI, Jean: *L'œil vivant*, Paris, Gallimard 2006.
- STRAUS, Erwin: *K vidění zrozen, k dívání povolán, Úvahy o „vzpřímeném postoji“*, in VOJVODÍK, Josef; HRDLIČKA, Josef (eds.), *Osoba a existence*, Host, Brno 2009, str. 298–324.
- SUSINI-ANASTOPOULOŠOVÁ, Françoise: *Fragmentárne písanie*, Bratislava, Kaligram 2005.
- SVITÁK, Ivan: *Montaigne*, Praha, Orbis 1966.
- ŠALDA, F. X.: Jean-Jacques Rousseau, básník a myslitel, *Duše a dílo*, Praha, Melantrich 1950, str. 13–33.
- ŠALDA, F. X.: Stendhal, *Šaldův zápisník* roč. 5, Praha, Československý spisovatel 1992, str. 173–183.
- ŠKLOVSKIJ, Viktor: *Literatura vně syžetu, Teorie prózy*, Praha, Akropolis 2003, str. 225–245.
- TODOROV, Tzvetan: *Eloge du quotidien: essai sur la peinture hollandaise du XVIIe siècle*, Paris, Seuil 1997.
- TODOROV, Tzvetan: *La littérature en péril*, Paris, Flammarion 2007.
- TODOROV, Tzvetan: *Nous et les autres, La réflexion française sur la diversité humaine*, Paris, Éditions du Seuil 2004.
- UMLAUF, Václav: *Evropské cesty k vlastnímu já*, Brno, CDK 2002.
- VALÉRY, Paul: *Ceuvre complète II*, Paris, Gallimard 2006.
- VALÉRY, Paul: Stendhal, in *Literární rozmanitosti*, Praha, Odeon 1990, str. 116–143.
- VOJVODÍK, Josef: *Od estetismu k eschatonu*, Academia, Praha 2004.
- VOJVODÍK, Josef: *Povrch, skrytost, ambivalence*, Praha, Argo 2010.

VOJVODÍK, Josef: *První dvacetiletí aneb fyziognomie moderny mezi tradicí a inovací, nevědomím a „přísnou vědou“, entuziasmem a uměním extrému*, in PAPOUŠEK, Vladimír a kol.: *Dějiny nové moderny*, Praha, Academia 2010, str. 55–68.

WALDENFELS, Bernhard: *Znepokojivá zkušenost cizího*, Praha, Oikúmené 1998.